

Гладких А.В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри інструментів духового
та естрадного оркестрів, заступник декана
факультету музичного мистецтва

Харківської державної академії культури

ІМПРОВІЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ МУЗИЧНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. Імпровізація як засіб творчого розвитку студентів музичних закладів. Розглядається імпровізація на музичних інструментах та її роль у розвитку творчих здібностей майбутніх музикантів.

Ключеві слова: слух, лад, стиль, інструмент, мелодія, імпровізація.

Аннотация. Гладких А.В. Импровизация как способ творческого развития студентов музыкальных вузов. Рассматривается импровизация на музыкальных инструментах и ее роль в развитии творческих способностей будущих музыкантов.

Ключевые слова: слух, лад, стиль, инструмент, мелодия, импровизация.

Summary. Gladkih A.V. The improvisation as the way of the students creative development of the musical high educational establishments. The musical instruments improvisation and its role in the development of future musicians creative peculiarities is been analyzed.

Key words: hearing, style, instrument, melody, improvisation.

Постановка проблеми. У розвитку музично-творчих здібностей студентів одним з найважливіших періодів їх життя є навчання у вузі. Підвищене емоційне сприйняття, образне мислення і творча уява сприяють у створенні найбільш прийнятних умов для розвитку музично-творчих здібностей, дозволяють приступити безпосередньо до занять по імпровізації. Актуальність досліджуваної теми визначається сучасними вимогами до формування творчої особи і гуманітаризації освіти на сучасному етапі розвитку суспільства.

Аналіз досліджень та публікацій. Значний внесок у застосування прогресивних методичних ідей з імпровізації зробили видатні виконавці і педагоги І. Бриль, І. Вессербаргер, Г. Гаранян, В. Конен, В. Симоненко, Ю Чугунов та ін. Аналізуючи психолого-педагогічну літературу з проблем розвитку музично-творчих здібностей (Ю. Бабанського [2]; З. Калмикові [7]; А. Леонтєва [7]; І. Лернера [8]), а також музично-теоретичну (Б. Асаф'єва [1]; М. Барінової [3]; Л. Баренбойма [4]; Б. Теплова [11]; В. Підвали [9]; Т. Родіонової [10]; Б. Шеломова [12]; Б. Яворського [13]), слід відмітити, що для вирішення даної проблеми важливою стороною є цілеспрямована діяльність музичних закладів, які збагачують духовний світ учня і сприяють його усесторонньому гармонійному розвитку. Разом з цим спостереження показують, що залучення студентів до такого виду діяльності не вирішує повною мірою питання про розвиток креативності та творчої спрямованості особи і здібностей. Бажано використовувати для цієї мети можливості інших видів творчості і, в першу чергу, імпровізацію.

Мета статті: Розглянути імпровізацію як засіб формування творчого розвитку та виконавської майстерності на музичному інструменті в умовах навчального процесу в вузі.

Виклад основного матеріалу: На наш погляд, імпровізація – це багаторівневий (мікро і макро) процес синтезу, органічного поєднання елементів, складових частин, обернень взаємообумовлених фантазією того, хто імпровізує.

У нашому визначенні імпровізації думка концентрується на тому, що імпровізатор складає твір, синтезуючи різні апробовані обороти, формули, блоки (мелодійні, гармонійні, ритмічні та інші). Спираючись на ці закони побудови форми твору, при цьому бездоганно володіючи інструментом (фортепіано, баяном, акордеоном, струнним, духовим або ударним). Розвиваючи думку далі, можна сказати про те, що імпровізувати – означає створювати, складати, компоновувати музику. Ці терміни дуже близькі по змісту. А якщо піти ще далі, то стає ясно, що імпровізація – у великій мірі є композицією.

Педагогічний процес імпровізації, як засіб розвитку творчих здібностей буде ефективнішим, якщо педагогічний вплив визначатиметься оптимальним поєднанням особистих, професійних і педагогічних здібностей і якостей викладача. Успіхи в оволодінні навиками імпровізації значною мірою залежать і від творчої обдарованості учня, наявність у нього міцних

Надійшла до редакції 25.01.2012

і глибоких знань по теорії музики, джазової гармонії, сольфеджіо, музичній літературі, аналізу джазових стилів музичних творів.

Відомо, що творчий розвиток проходить не у всіх однаково. У одних він виявляється вже з перших музичних занять, у інших – в процесі довгого і систематичного педагогічного впливу. Проте цінним є те, що загальне музичне виховання, здійснене в вузі, сприяє розвитку музичних даних всіх, а не тільки найбільш обдарованих.

Структура музичних здібностей студента, на наш погляд, складається з таких основних компонентів: емоційно-естетичного відношення до реальності; образного мислення; системи музично-слухових уявлень, яка включає різні якісні властивості музичного слуху, відчуття ладу і етнічного сприйняття.

У даній статті ми спиралися на висновки Б.М. Теплова [11], який виділив і основні різновиди музичних здібностей, які пов'язані з творчим розвитком і складають, за його словами, ядро структури музичності:

- відчуття (емоційний компонент музичного слуху) ладу – здатність емоційно розрізнити функції ладів звуковисотного руху. Виявляючись в сприйнятті мелодії, в чутливості до точності інтонації, воно складає нерозривну єдність з відчуттям музичної висоти, відокремлене від тембру;
- здібність до слухової уяви (репродуктивний або слуховий компонент) – здатність вільно користуватися слуховою уявою, які виникають при відтворенні мелодії по слуху.
- музично-ритмічне відчуття здатність активно переживати музику, відчувати емоційну сторону, емоційну виразність музичного ритму і точно відображати останній.

Безумовно, що без взаємодії цих здібностей (загальних, психолого-педагогічних, музичних і творчих), без залежності одного від іншого немає розвитку творчих здібностей і сенсу займатися імпровізацією.

Аналізуючи термін «творчий розвиток», слід зазначити, що поняття творчість походить від слова «творити». І в загальновідомому значенні цього слова означає шукати, винаходити, створювати щось таке, що не зустрічалось в минулому досвіді – індивідуальному і суспільному.

Відповідна і творча пізнавальна діяльність є самостійним пошуком, створенням або конструюванням якого-небудь нового «музичного продукту» у індивідуальному досвіді учнів – нового, невідомого для них наукового знання або методу, але відомого, як правило, в суспільному досвіді.

Тому основними критеріями занять з імпровізації як засібу творчого розвитку діяльності є: самостійність (повна або часткова); пошук і підбір можливих музичних варіантів руху до творчої мети (у повному або частковому об'ємі); створення в процесі руху до творчої мети нового музичного продукту (у повному або частковому вигляді).

Досвід свідчить, що, творчий розвиток неможливий без усвідомлення творчої мети пошуку, без актив-

ного відтворення раніше засвоєних музичних знань, без інтересу до поповнення потрібних знань із вже готових джерел, до самостійного пошуку, без фантазії і емоцій. Створення індивідуального творчого розвитку студента необхідно пов'язувати з процесом його самовиховання.

Основою ролі викладача в процесі музично-педагогічної взаємодії з студентом є професійне музичне виховання, згідно якому професійно-педагогічні і музично-творчі здібності вчителя закладені в його винятковій природі, їх виявлення пов'язане в першу чергу з індивідуальним педагогічним досвідом. Таким чином, завдання музичного виховання творчого розвитку в процесі взаємодії з викладачем можна бачити у формуванні творчих здібностей, а не тільки в кількісному збільшенні інших, даних йому від природи здібностей, якостей і його індивідуального досвіду як головної умови самореалізації особи. Такий процес музичного виховання в педагогічній взаємодії вчителя і учня буде ефективним способом в творчому розвитку здібностей. Цей процес від викладача вимагає умілої організації музично-ігрової діяльності.

Ефективна взаємодія в музично-виховному процесі є процесом педагогічної творчості. Кожен елемент педагогічної роботи передбачає нестандартні рішення, і при всій зовнішній схожості творчого розвитку учнів дії педагогів в них обов'язково будуть виключно неповторними.

У педагогічному процесі творчості в розвитку творчої особи взаємодія викладача і студента має декілька етапів. Це – музично-педагогічна творчість в ході ознайомлення вчителя з учнем, у впливі на учня в управлінні власною поведінкою в самому процесі організації взаємних відносин. Взаємозв'язок в спілкуванні, таким чином, виступає як професійно-творча категорія і є в педагогічній діяльності результатом процесу рішення викладачем багатьох комутативних завдань.

Відзначмо, що ефективна педагогічна взаємодія на індивідуальних заняттях між викладачем і учнем в процесі музично-творчої діяльності з імпровізації вимагає від педагога ряду професійних педагогічних знань і умінь, серед яких найбільш оптимальними ми вважаємо:

- а) знання педагогічних особливостей освоєння музичного предмету, а також індивідуальних пізнавальних можливостей студентів і, виходячи з цього, здатність конструювати процес пізнання;
- б) умінь викладача розділяти свою увагу, тримати у полі зору всіх учнів разом і кожного окремо і, згідно цьому, визначати їх професійний ріст через музично-творчі ситуації;
- в) знання особливостей взаємин в академічній групі, їх відносини до музичних предметів, до себе особисто і на цій основі умінь раціонально і тактовно організувати творчу роботу на індивідуальних заняттях;
- г) усвідомлення власних сильних і слабких сторін і, виходячи з цього, умінь планувати способи взаємодії зі студентами;

- д) уміння прогнозувати хід процесу пізнання, передбачити його результат, і на основі цього правильно вибрати засоби педагогічного і психологічного впливу на об'єкт виховання;
- е) здатність аналізувати творчі ситуації, які виникли на уроці, чутливо реагувати на процес пізнання, швидко перебудовуватися, коректувати свою діяльність, ухвалювати єдино можливі у кожному конкретному випадку педагогічні рішення.

У вихованні креативності студентів велика роль належить самій імпровізації. Заняття з імпровізації будять і розвивають музичну фантазію, образне мислення, розширюють кругозір, сприяють більш осмисленому вивченню твору і виконання музики. Практика викладання показала, що ті учні, які займаються імпровізацією, вигідно відрізняються в музичному та загальному розвитку від інших. Хоча заняття з основ імпровізації не ставлять за мету виховання композиторів-професіоналів, але з числа тих, хто цим займається багато випускників успішно продовжують свою професійну діяльність в оркестрових колективах.

Перші заняття з імпровізації, природно, завжди пов'язані з наслідуванням почутого і такого, що запам'ятався. Учні, які починають імпровізувати зазвичай наслідують саме те, що їм подобається, сприймається, запам'ятовується, піддається відтворенню на інструменті. А подобається частіше те, що вони постійно чують по радіо, телебаченню, в записах і концертних залах.

Роботу над твором мелодії починаємо з прослуховування, запам'ятовування, відтворення (голосом або на інструменті) відібраних і систематизованих прикладів в нотному записі народних пісень, мелодій класичної і сучасної музики, бо приклади з музики є невичерпним джерелом творчості. Для кращого запам'ятовування, усвідомлення і вивчення було б методично вірно запропонувати приклади в записі для прослуховування. При вивченні прикладів в записі для прослуховування, педагог звертає увагу студентів на засоби музичної виразності і форми, оркестровку і аранжування, розширюючи їх кругозір інформацією про виконавців-співаків, інструменталістів, диригентів, ансамблів, оркестрів та ін. На подальших заняттях здійснюється перевірка вивченого матеріалу, збагачуються знання студентів новими деталями аналізу змісту, розглядаються питання критичного осмислення музики, що вивчається. Паралельно з вивченням музики через приклади для сольфеджування, співу і виконань на інструменті, що вчать отримують регулярно теоретичні відомості, які тактовно, ненав'язливо укріплюються в творчий процес твору і імпровізації.

Власне кажучи створення мелодій розпочинається із різних варіантів закінчень наведених тем – мелодій. Далі учні (після детального аналізу запропонованого педагогом прикладу – моделі) самостійно створюють до нього по 4-5 варіантів розвитку, завершуючи його в тій же тональності або модулюючи в іншу.

Засвоївши створення різних варіантів закінчень на заданих педагогом прикладах інструментальних мелодій, педагог висловлює теоретичні відомості про мелодію і на індивідуальних заняттях, узявши це за основу, складає 3-4 варіанти мелодій, використовуючи різні нахили (мажор-мінор) ладів, різні тактові розміри і інтонаційні фрази.

Разом з творами інструментальних і вокальних мелодій в нотному записі йде паралельна робота з учнями по імпровізації мелодії на своєму інструменті. У перші роки навчання це пов'язано з труднощами оволодіння інструментом, але в міру їх оволодіння, імпровізація мелодій здійснюється швидше та успішніше. Практичний досвід роботи показує, що не тільки відсутність уміння грати на інструменті гальмує процес імпровізації. Причина виявляється і у відсутності в пам'яті учнів готових до варіювання так званих інтонаційних блоків.

Активізація музично-творчого потенціалу і розвиток творчих здібностей набувають розвиваючого характеру тільки в певних умовах, коли забезпечується єдність емоційних і інтелектуальних можливостей, здійснюється цілеспрямоване і послідовне залучення до індивідуальної і колективної творчості.

Роль емоційно-чуттєвих процесів в імпровізації розглядається нами не просто як «стимули» музично-інтелектуальної діяльності, а як необхідний компонент музичної творчості, що сприяє досягненню уявного кінцевого результату: розвитку музично-творчих здібностей.

В ході творчого розвитку здібностей шляхом імпровізації треба використовувати основні види творчості: музичне сприйняття і оцінювання; вокальні і інструментальні імпровізації (ритмічні, мелодійні і з елементами поліфонії), які ефективно формували такі основні компоненти музичних здібностей, як звуковисотний і гармонічний слух, відчуття ладу і ритму. Проблема творчого розвитку шляхом імпровізації розглядається нами як умова активного збагачення емоційної сфери студентів, як істотний чинник усвідомлення ними художньо-образного змісту музики. Музично-творчі здібності формуються в педагогічно організованій діяльності. Причину нетворчих проявів в процесі музичного навчання можна побачити в тому, що учням пропонують такі ігрові завдання, які мають «єдино» правильне рішення. Але навик відходу від відомих і знайомих «відповідей», оригінальність і самостійність мислення, розвитку фантазії і уяви можуть виявлятися тільки тоді, коли студентам запропоновані такі завдання, які допускають повну самостійність у виборі різних способів вирішення поставлених задач і дають можливість запропонувати найцікавіші рішення завдань. Ефективні шляхи творчого розвитку здібностей можуть бути досягнуті завдяки такій організації педагогічного процесу, який заснований на вивченні інтересів, потреб і ціннісних орієнтацій; на знанні і умінні використовувати на практиці основні психолого-педагогічні механізми розвитку музично-творчих здібностей; на умінні визначати рівень розвитку музично-творчих здібностей музикантів і у

відповідності до цього створювати педагогічні умови для оптимального розвитку цих здібностей. Дана стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми творчого розвитку здібностей і імпровізації на інструменті, як його способу. Подальшого дослідження вимагають питання, пов'язані з розробкою механізмів розвитку музично-творчих здібностей і їх функціонування, значення творчих (імпровізаційних) завдань у вирішенні цієї проблеми.

Література:

1. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б.В. Асафьев. — 2-е изд. — Л. : Музыка, Ленинградское отд-ние, 1973.
2. Бабанский Ю. Как оптимизовать процесс обучения / Ю. Бабанский — М., : 1978. — 115 с.
3. Барина М. Н. О развитии творческих способностей ученика: Сб. ст. / М. Н. Барина. — М. : Музгиз, 1961. — 220 с.
4. Баренбойм Л.А. Путь к музицированию / Л.А. Баренбойм Л. — Л.: Сов. композитор. Ленинградское отд-ние, 1973. — 135 с.
5. Гельфгат Г. Импровизация на фортепиано. / Г. Гельфгат. — К. : 1990. — 78 с.
6. Калмыкова З. Психологические принципы развивающего обучения / З. Калмыкова. — М. : 1979. — 51 с.
7. Леонтьев А. Психологические вопросы сознательности учения / А. Леонтьев. — Известия АПН РСФСР . 1976. С. 47-55.
8. Лернер И. Дидактические основы методов обучения / И. Лернер. М.: 1981. — 351 с.
9. Подвала В. Створюємо музику / В. Подвала. — К. : Муз. Україна, 1990. — 83 с.
10. Родионова Т. Учитесь импровизировать (Школа для юных музыкантов) / Т. Родионова. — М. : Музгиз, 1990. №№ 7, 9, 11, 12, 13, 17, 19, 21, 23.
11. Теплов Б. Психология музыкальных способностей / Б. Теплов. — М.: 1947. — 400 с.
12. Шеломов Б. Импровизация на уроках сольфеджио / Б. Шеломов. — Л.: Музыка, Ленинградское отд-ние, 1977. — 151 с.
13. Яворский Б. (Сб. материалов): в 2-х т. / Б. Яворский — М. : Сов. композитор, 1972-1967. Т. 1-2.